

РОЗДІЛ 5. РОЗРОБКА, ВПРОВАДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

УДК 351.84:35.072.2:342.5(477)

Кучабський О.Г.,

доктор наук з державного управління, доцент,
заступник директора з короткотермінового
підвищення кваліфікації ЛРІДУ НАДУ

Парубчак І.О.,

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри філософії та економіки
Львівського національного медичного університету ім. Д.Галицького

Ціннісні орієнтації як система соціального регулювання державної політики в сучасному суспільстві

Досліджено сутність, природу та взаємозв'язок системи цінностей індивіда і суспільства в цілому. Проаналізовано суспільні потреби особи в державі як усвідомлені ціннісні орієнтації. З'ясовано зміст системи цінностей, що виступають інструментами соціального регулювання в сучасному суспільстві. Окреслено типологію ціннісних орієнтацій як складову системи регулювання державної політики.
Ключові слова: ціннісні орієнтації, державна політика, соціальне регулювання, система, суспільство.

Кучабський А.Г., Парубчак І.А. Ценностные ориентации как система социального регулирования государственной политики в современном обществе

Исследована сутність, природа и взаимосвязь системы ценностей индивида и общества в целом. Проанализированы общественные потребности человека в государстве как осознанные ценностные ориентации. Выяснено содержание системы ценностей, которые выступают инструментами социального регулирования в современном обществе. Определена типология ценностных ориентаций как составляющая системы регулирования государственной политики.

Ключевые слова: ценностные ориентации, государственная политика, социальное регулирование, система, общество.

Kuchabsky O.G, Parubchak I.O.

The essence, nature and correlation of values of their individual and society as a whole. Analyzed the social needs of their individual in the state, as realized values. It is shown the content of values that are the tools of social control in modern society. Out lined a typology of values as part of regulatory policy.

Key words: values, public policy, social regulation, a system society.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.

Проблема ціннісних орієнтацій є центральною в сучасній соціології, психології та державному управлінні, вона також є стрижневою для розуміння процесу соціалізації. Соціальна значущість даної проблеми, різноаспектність її досліджуваності, зростання інтересу до суспільного розвитку - все це вимагає системного аналізу цінностей та ціннісних орієнтацій, їх сутності, природи, взаємозв'язків системи цінностей, ціннісних орієнтацій індивіда, суспільства в цілому і тих соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві. Сучасна ситуація, яка склалася в державній політиці нашого суспільства, є свідком того, що разом з економічними, національними проблемами актуальною стала проблема цінностей. Ціннісні орієнтації виявляють свою значимість під час аналізу структури людської діяльності, яка неможлива без орієнтації в навколишньому світі [6].

Цінності розглядаються основним чином як соціально-нормативні регулятори суспільного життя і поведінки людей, як фундаментальні норми, моральні, законодавчі, нормативні, що

забезпечують цілісність соціального організму. Соціальні цінності зумовлені суспільним характером існування людей, ними вважають ключові життєві орієнтири людської діяльності і саму діяльність, результати історичного розвитку суспільства. Критерієм наукових цінностей є істина, моральних і релігійних - гармонія людських взаємовідносин, соціально-політичних - стабільність у суспільстві. Проблема соціальних оцінок ціннісних орієнтацій в системі соціального регулювання державної політики є багатогранною і багатоаспектною, оскільки свідомість у сучасному суспільстві вміщує в себе не тільки знання, а й переживання того, що є значущим для нього [12, с. 78-80].

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми. У періоди глибоких соціальних потрясінь, таких, які переживає наша країна сьогодні, відбуваються значні зрушення, порушується традиційна культурна стратифікація, значно виростає культурна мобільність, що приводить до плюралізму ціннісних систем. Учені заклопотані проблемою підтримки соціальної гармонії в суспільстві, цікавляться, головним чином, інтеграційною здатністю ціннісних орієнтацій. За такого підходу досліднику неминуче доводиться вирішувати питання про роль цінностей в індивідуальному світі та в соціумі, про форми їх зв'язку, про способи освоєння індивідом соціальних цінностей, про ціннісні орієнтації в системі соціального регулювання державної політики в сучасному суспільстві [9].

Вирішення соціальної проблеми цінності як форми зв'язку індивіда і соціальної системи неминуче вирішує фундаментальні проблеми особистості та суспільства. Важливою є здатність ціннісних орієнтацій регулювати реальну поведінку особистості і пов'язувати її із системою соціальних значень, з нормативною функцією цінностей. Значенням цього напряму дослідження є встановлення важливої ролі ціннісної свідомості в соціальній організації державної політики. Підґрунтям консолідації суспільства, з погляду управлінської парадигми, є його ціннісно-нормативна система як сукупність найважливіших цінностей і норм поведінки всіх громадян суспільства, адже ціннісно-нормативна система стабільного суспільства регулює соціальну поведінку членів суспільства [18, с. 189].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Соціальна норма є головною функціональною одиницею державної регуляції. Співвіднесеність соціальних цінностей і норм до суспільства в цілому і до особистості людини зумовлює важливість теоретичного осмислення процесів формування людини, засвоєння цінностей і норм суспільства. Крім того, проблема ціннісно-нормативної регуляції поведінки людини є найважливішою частиною загальної проблеми державного регулювання і управління в суспільстві [13, с. 68].

Більшість дослідників схильна трактувати, що цінності виконують складні різноманітні регулятивні функції по відношенню до суспільства і особистості. Їх співвідношення зумовлює актуальність розробки в сучасній науці державного управління проблеми ціннісних орієнтацій та їх ролі в активізації людського фактору. Ця проблема виступає як найважливіша частина програми регулювання і управління в суспільстві на етапі його поновлення, коли одним із стратегічних завдань є вільне самовизначення людини у світогляді та духовних інтересах. Соціальні моделі, засвоєні особою, стають основою її соціальної поведінки, її соціальної значущості. Тому ціннісну орієнтацію потрібно розглядати як комплекс цілей, прагнень і життєвих ідеалів, що виражені у системі норм [1]. Питання природи ціннісних орієнтацій, їх функціонування у суспільстві залишаються поки що відкритими для подальших наукових пошуків.

Формулювання мети статті, постановка завдань. Метою статті є окреслити ціннісні орієнтації як систему соціального регулювання державної політики в сучасному суспільстві.

Для цього потрібно вирішити низку завдань:

1. Дослідити сутність, природу та взаємозв'язок системи цінностей індивіда і суспільства в цілому.
2. Проаналізувати суспільні потреби особи в державі як усвідомлені ціннісні орієнтації.
3. З'ясувати зміст системи цінностей, що виступають інструментами соціального регулювання в сучасному суспільстві.
4. Окреслити типологію ціннісних орієнтацій як складову системи регулювання державної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальна спрямованість соціального регулювання державної політики залежить

від ціннісних орієнтацій різних соціальних верств і груп населення. У суспільстві існують визначені системи цінностей, притаманні йому на даному етапі розвитку і забезпечують його стійкість. Такі цінності мають соціальний зміст і містяться в суспільних відносинах. Цінність - соціальна категорія, що визначає позитивні чи негативні значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних витворів для людства, окремого суспільства, народу, класу, соціальної групи чи особи на конкретному етапі історичного розвитку [21].

Засвоюючи суспільну значимість цінностей, особистість ставиться до дійсності згідно з виробленими суспільством, соціальним середовищем зразками, стереотипами такого ставлення. Система цінностей - це типостворююча риса особистості, яка відрізняє її від інших особистостей. Ціннісне сприйняття породжує мотивацію дій і вчинків, засновану на ціннісних відносинах, які доповнюють і збагачують мотивацію, засновану на потребах та інтересах. Соціальні цінності зумовлені суспільним характером існування людини, вони більш рухомі, мінливі, перебувають під безпосереднім впливом інтересів людей. Серед них є цінності загальнолюдського значення, які постають як умови життя людей, способи їх дії і які мають бути передані, закріплені та засвоєні наступними поколіннями, оскільки без них ніяке суспільство не зможе провадити ефективну державну політику [20].

Відбувається розгортання ціннісних форм із соціальної пам'яті в соціальну програму. У процесі встановлення значення предметів і явищ навколишньої дійсності особа піддає цінність оцінці, тобто усвідомлює ступінь відповідності даного предмета своїм інтересам і потребам. Тільки визнана цінність має можливість виконувати важливу функцію цінності - функцію орієнтира поведінки. Зміст соціальних оцінок зумовлений і властивостями ціннісного об'єкта, й інтересами і потребами соціального суб'єкта, в ступені відповідності яких міститься адекватність оцінки [2, с. 178].

Соціальні інститути, що формуються в процесі складання соціальної структури держави, це організовані системи управління зв'язків і соціальних норм, що об'єднують значущі суспільні цінності і процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. Важливим компонентом соціального інституту є соціальні норми та нормативність дій і взаємозв'язків різних ланок соціальної структури суспільства. За допомогою соціальних норм, правил, принципів і санкцій, що регулюють різні сфери суспільної діяльності, соціальні інститути виконують організаційні, регулятивні, управлінські та виховні функції в державі [24, с. 234].

Соціальний інститут - це своєрідна форма людської діяльності, заснована на чітко розробленій системі правил і норм відповідно до соціального статусу і ролі, а також на розвинутому соціальному контролі за їх здійсненням. Соціальні інститути підтримують соціальні структури і порядок, стабільність у суспільстві, вони діють в системі соціальних структур держави від імені суспільства і в інтересах людей з метою задоволення їх потреб. Соціальні інститути здійснюють у суспільстві важливі функції: інтеграцію і об'єднання суспільства, диференціацію населення за певними соціальними статусами і ролями, вироблення чітких норм, правил, принципів життєдіяльності суспільних спільностей; регулювання відносин у соціальних спільностях, залучення людей до суспільної діяльності [3, с. 243].

Інтереси, як і потреби, являють собою особливий рід суспільних відносин: вони не існують самі по собі, абстрактно, поза тими соціальними групами і класами, що виступають як їх носії. Саме інтереси виявляються найбільш важливими силами, навколо яких відбувається формування соціальної структури даного суспільства, оскільки саме вони є основою його ідеологічної і пізнавальної діяльності та пронизують собою всю систему цінностей, культури державної політики в країні [16, с. 46].

Пріоритет загальнолюдських цінностей у новому політичному мисленні зумовлено необхідністю вирішення глобальних проблем сучасності, пов'язаних з інтересами кожної людини незалежно від класової, національної належності та інших характеристик. Характеризуючи соціальні якості особистості, ця система є засобом реалізації визначених суспільних цілей. Під ціннісними орієнтаціями особистості розуміється спрямованість суб'єкта та його діяльності на певні цінності. Основний зміст ціннісних орієнтацій - політичні, моральні переконання людини, глибокі та постійні уподобання, моральні принципи поведінки. У зв'язку з цим у суспільстві ціннісні орієнтації особистості стають об'єктом виховання, цілеспрямованого впливу державних інституцій [23].

З розвитком людина починає вступати у соціальну практику суспільних відносин з оточенням через соціальні контакти з індивідами і тими суспільними групами, які вони представляють. З допомогою цих контактів відбувається соціальне пізнання, інтерналізація певних норм, позицій, ролей; вироблення системи ціннісних установок, орієнтацій, включення в активну, творчу діяльність. У процесі соціалізації - передачі досвіду поколінь людина оволодіває сукупністю суспільних норм та правил, соціальних цінностей, у вихованні з допомогою відповідних засобів державної політики вона прилучається до культурних, матеріально-соціально-історичних та духовно-інтелектуальних цінностей [14, с. 89].

Формування ціннісних орієнтацій особистості відбувається під впливом багатьох факторів: соціальних цінностей суспільства, школи, сім'ї, найближчого оточення. Ціннісні орієнтації, будучи елементами свідомості, водночас стають необхідною сполучною ланкою між свідомістю як цілісною системою, і діяльністю людини, тобто вони покладаються в основу суб'єктивної детермінації активності поряд із потребами і стимулами. Ціннісні орієнтації це принципи світогляду як духовно-практичного освоєння дійсності [4, с. 134].

Система ціннісних переваг особистості, що склалася, не залишається незмінною, вона змінюється поступово або може перебудуватись раптово. З'являються нові орієнтації або здійснюється "переоцінка цінностей", тобто зміна деяких елементів чи всієї системи ціннісних орієнтацій. Це відбувається із змінами умов життя в державі, підвищенням освітнього рівня та розширенням кругозору людей, накопиченням життєвого досвіду [10].

Ціннісні орієнтації мають важливе функціональне значення для визначення напрямку діяльності. Соціальна направленість особистості являє собою інтегральний вираз оцінок з основних проблем життя людей. Вона показує, до якого рівня індивід здатен усвідомити суспільні наслідки своєї діяльності, ось чому є всі підстави розглядати соціальну направленість як констатуючу ознаку людини, ведучий компонент її соціальної структури [25, с. 72].

Оновлення суспільних відносин неможливе без ефективного виховного впливу на особистість, збагачення практики виховання, включення в неї концепції цінностей. Виховання - це процес систематичного та цілеспрямованого впливу, в тому числі держави на розвиток особистості, а формування свідомості - процес опанування особою всіх факторів соціалізації людини, причому не систематичний і не цілеспрямований [8, с. 90].

Переведення соціально-значущих знань, ідей в особисті переконання у психологічних та соціально-психологічних аспектах здійснюється в переведенні цінностей суспільної свідомості у самосвідомість та самооцінку особи. В процесі цілеспрямованого, духовно-ідеологічного впливу державної політики відбувається усвідомлення людиною потреб та інтересів суспільства, тобто перебудовуються, формуються визначені свідомо-психічні регулятори поведінки, складається індивідуальний інтерес до моральних цінностей суспільства. Через сформований індивідуальний інтерес людина підключається до діяльності, перебудовуються його несвідомо-психічні регулятори, починається активний процес самовиховання [19].

На підставі багаторазово повторюваної діяльності за умови духовно-ідеологічного впливу держави і самовиховання, а також із врахуванням соціально-економічних та морально-психологічних факторів формується моральна потреба. Критерій її сформованості - здатність до моральної відповідальності, ініціативи, творчості. Велику роль у самовихованні відіграє ідеал як міра бажаної поведінки, вищий зразок, до якого прагне людина. Вважається, ціннісна орієнтація виникає на підставі протиріч між ідеалом та дійсністю, належним та існуючим. Відповідальність за доручену справу, повага та творче ставлення до праці, взаємодопомога - ці цінності увійшли в наше повсякденне трудове та суспільне життя, але не таємниця, що засвоєні вони різними людьми по-різному [17].

Особливо актуальне питання про перетворення ціннісних орієнтацій у переконання. Як критерії такого перетворення можуть виступати: реальна поведінка, ступінь усвідомленості засвоєних орієнтацій, перетворення їх у принципи поведінки та діяльності. Коли ціннісні орієнтації набувають особистої значущості, глибоко усвідомлюються, то вони перетворюються в переконання. Але самі собою вони не ввійдуть у свідомість людей, адже статус переконань отримують лише ті знання, які поєднуються з ціннісними уявленнями. Переконання - не просто знання, а знання, запліднене волею, почуттями та прагненнями людини. Переконання керує вчинками та діями особи. Наявність стійких переконань - ознака зрілості, духовної самостійності,

активної життєвої позиції людини, зростання ідейної переконливості веде до політичної свідомості особи в державі [15, с. 169].

Цінності знаходять своє продовження у правилах поведінки. Вони відіграють велику роль у саморегулюванні особи, зміст якої виявляється у її здатності здійснювати відбір своїх потреб відповідно до своїх моральних установок, умінь підкоряти спонукаючу силу потреб своїй волі. Завдяки саморегуляції особа стає не просто "носієм", а суб'єктом потреб, здатна керувати ними, впливати на їх формування та розвиток [5, с. 243].

У методологічному плані не менш важливо усвідомлювати єдність та відмінність освіти, навчання і виховання у їх зверненні до потенціалу людини: якщо виховання формує потреби людини, то освіта і навчання - її здібності. Причому освіта - це формування системи знань, інформаційної здібності людини, а навчання - формування системи вмінь, операційної культури. Виховання являє собою формування системи установок, мотиваційної культури особи. Численний перелік видів освіти, навчання та виховання доцільно звести до трьох типів культури: ідеологічної, загальної, професійної, через які забезпечується система соціального регулювання державної політики у сучасному суспільстві [11, с. 378].

Зміна ціннісних орієнтацій розпочинається із зміни старих стереотипів і соціальних установок, зміни свідомості, психології людини. І в цьому вважається її докорінна відмінність від усіх передуючих перетворень, які при великих матеріальних витратах дали незначний економічний та соціальний ефект; вона - це, по суті, подолання принципу "людина - продукт системи" [7, с. 187]. Цей постулат структурного функціоналізму націлював на вирішення всіх питань шляхом вдосконалення економічних, соціальних, правових, політичних форм. У результаті на місці старих створювалися нові, такі ж безособисті структури, які не могли стати захистом від кризових та застійних явищ. Не може бути позитивного результату в системі соціального регулювання державної політики, якщо людина розглядається тільки як продукт системи, якщо її інтереси, потреби, ціннісні орієнтації виводяться тільки із її об'єктивного становища в даній структурі, якщо бачити у людині тільки наслідок, а не причину соціально значущих дій [22, с. 198].

Формулювання висновків і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Соціальна значущість проблеми, зростання інтересу до суспільного розвитку вимагало проведення комплексного аналізу ціннісних орієнтацій в системі соціального регулювання державної політики у сучасному суспільстві. Визначення сутності, природи та взаємозв'язків системи цінностей і ціннісних орієнтацій індивіда та суспільства в цілому пояснює зміст соціокультурних процесів, які відбуваються в нашій державі. Ціннісний тип світорозуміння, світосприймання визначається суспільним способом життя людини в країні, існуванням суспільних потреб, які спонукають її до діяльності, тому що цінністю є лише те, що усвідомлюється людиною як значиме.

Цінності виступають як соціальні чинники та інструменти державного регулювання в суспільстві, вони є проміжною ланкою, що пов'язує поведінку людини з державними інститутами, з його вимогами. Соціальні чинники - це система впливів, взаємозв'язок інтересів, потреб, мотивів, норм, орієнтацій, традицій, цінностей - загалом усього того, що спонукає соціальним регулюванням державної політики особистість або соціальні групи до різноманітних форм суспільної діяльності. Соціальний чинник набуває статусу наукового поняття в державному управлінні лише тоді, коли людська діяльність органічно пов'язується, з одного боку з внутрішньою мотивацією поведінки людей, а з другого боку, коли ця діяльність розглядається як соціальний процес державної політики.

Список використаних джерел

1. *Абрамов В. І.* Нелінійна динаміка та пізнання складного: самоорганізації духовних систем / В. І. Абрамов // Практична філософія. - 2004. - № 4. - С. 89-94.
2. *Андрущенко В. П.* Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. - К. : Генеза, 1996. - 368 с.
3. *Андрущенко В. П.* Історія соціальної філософії / В. П. Андрущенко. - К. : Тендем, 2000. - 405 с.
4. *Бех В. П.* Соціальний організм, філософсько-методологічний аналіз / В. П. Бех. - Запоріжжя : Тендем-У, 1998. - 186 с.
5. *Гуревич Т. С.* Філософія культури / Т. С. Гуревич. - М. : Мысль, 1995. - 288 с.

6. Зуєв А. В. Формування особистісної свідомості в умовах глобалізації: аксіологічний аспект / А. В. Зуєв // Філософські обрії. - 2003. - № 9. - С. 122-133.
7. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. - СПб. : Петрополис, 1997. - 205 с.
8. Казначеев В. П. Здоровье нации. Просвещение. Образование / В. П. Казначеев. - М. : Наука, 1996. - 210 с.
9. Кірюхін Д. І. Ціннісні трансформації та проблеми соціальної солідарності в посткомуністичному суспільстві / Д. І. Кірюхін // Практична філософія. - 2005. - № 2. - С. 28-36.
10. Клепко С. Ф. Цінності буття і цінності освіти / С. Ф. Клепко // Філософські обрії. - 2003. - № 10. - С. 260-272.
11. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу / В. О. Корнієнко. - Вінниця : Універсум-Вінниця, 1999. - 429 с.
12. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества / Л. Д. Кривега. - Запорожье : ЗГУ, 1998. - 189 с.
13. Леонтьев Д. А. Від соціальних цінностей до особистих, соціогенез і феноменологія ціннісної регуляції діяльності / Д. А. Леонтьев. - К. : Наук. думка, 1998. - 117 с.
14. Маслов А. О. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу / А. О. Маслов. - Житомир : Ріа-Пресс, 2004. - 163 с.
15. Маслов А. Самоактуалізація личности и образования / А. Маслов. - К. : Книжковий дім "Глобус", 1997. - 254 с.
16. Мід Г. Дух, совість і суспільство. З точки зору соціального біхевіоризму / Г. Мід. - К. : Укр. центр духовної культури, 2000. - 416 с.
17. Морозова Л. П. Роль і значення освіти в розвитку суспільства та формуванні цінностей молоді / Л. П. Морозова // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді : наукові праці та матеріали конференцій. - К. : Знання, 2001. - С. 101-103.
18. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема / В. І. Муляр. - Житомир : ЖІТУ, 1997. - 214 с.
19. Никитин Е. П. Самоутверждение человека / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенкова // Вопр. философии. - 1997. - № 9. - С. 96-103.
20. Павленко Ю. Методологічні засади та загальні контури періодизації історій української культури / Ю. Павленко // Феномен української культури: Методологічні засоби осмислення. - К. : Либідь, 1996. - С. 76-80.
21. Пантич Д. Конфлікти цінностей у країнах транзиції / Д. Пантич // Соц. дослідження. - 1997. - № 6. - С. 24-30.
22. Саух П. Ю. Україна на межі тисячоліть. Трансформація духу та випробування національним буттям / П. Ю. Саух. - Рівне, 2001. - 203 с.
23. Солонько Л. А. Проблема особистісного самовизначення особистості людини / Л. А. Солонько // Філософська і соціологічна думка. - 1995. - С. 50-58.
24. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / заг. ред. і уклад. : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. - К. ; Х. : ВМП "Рубікон", 1997. - 400 с.
25. Фомина Л. П. Понятие и типы ценностных ориентаций / Л. П. Фомина. - Л. : Лениздат, 1996. - 121 с.